

סימן י'

מזויף מתוכו (ד ע"א)**א. דין 'מזויף מתוכו'**

מבואר בגמרא (ד ע"א), שאע"פ ששיטת רבי אלעזר היא, שעדי מסירת הגט מהווים את עיקר העדות, והם אלו שיוצרים את הכריתות הנדרשות בגיטין – מודה ר"א ב'מזויף מתוכו'. דהיינו, שכאשר חתמו העדים שלא לשמה הם פגמו בגט, וזה גריע טפי מגט ללא עדי חתימה כלל, וז"ל הגמ' שם:

כי לא בעי רבי אלעזר חתימה (לשמה) - היכא דליכא עדים כלל, היכא דאיכא עדים – בעי, דאמר רבי אבא: מודה רבי אלעזר במזויף מתוכו, שהוא פסול.

ומסביר רש"י: "שחתם עליו קרוב או פסול, או שלא לשמה".

והקשו שם התוספות (ד"ה "מודה"):

תימה לר"י: מה ענין שלא לשמה למזויף מתוכו, שחתומים בו קרובין או פסולים, דהתם בדין מיפסיל, משום דלמא אתי למיסמך עלוייהו להשיאה או להוציא ממון על פיהם, אע"פ שהדבר אמת – אין לעשות אלא בעדות כשר.

והביאור לדבריהם הוא, שהנה מקור דין 'מזויף מתוכו' הוא בדיני עדים קרובים או פסולים, ששם הדין הוא שעדותם פסולה גם אם הם אומרים אמת – "אע"פ שהדבר אמת אין לעשות אלא בעדות כשר", שמא יסמכו עליהם בטעות.

בהמשך דבריהם, מביאים התוס' ראייה ליסוד זה, מהגמרא ביבמות (לא ע"ב). מבואר שם, שאין להניח את השטרות למשמרת אצל העדים, משום שיש חשש שיעידו על פי הכתב, ויעברו על דין 'מפיהם', אך כשעדים כשרים חתמו שלא לשמה, אין שום חשש: "אבל הכא, שהעדים כשרים אלא שחתמו שלא לשמה, מה תקלה יש בכך אם נסמוך עליהן".

ב. קושיית האחרונים על דברי תוס'

בענין זה, הקשו האחרונים: כיצד מביאים התוס' ראייה מדיני נפשות לעדי גט, הרי יש חילוק מהותי בין הדינים! והראיה לחילוק, מדברי הגמ' במכות (ה ע"א), שאם עדים העידו שפלוני הרג נפש ביום ראשון, ובאו שניים ואמרו להם "ביום ראשון הייתם עימנו במקום אחר", אך למעשה כבר הרגו ביום שישי – העדים הראשונים חייבים

מיתה, מדין "פְּאֶשֶׁר זָמַם" (דברים יט, יט). ואף שהמזימים אומרים שהרגו ביום שישי, אינו מוגדר 'גברא קטילא', כיוון שכל עוד שבת-הדין לא פסק עליו עונש מיתה, לא רובץ עליו החיוב. כלומר שבנידון זה, בית-הדין הם אלו שיוצרים את החיוב, כמו שאמרה התורה: "וְלֹא יָמוּת הַרְצִיחַ עַד עֲמַדוֹ לְפָנֵי הָעֵדָה לְמִשְׁפָּט" (במדבר לה, יב). אך לעומת זאת, חיוב ממוני, לא נוצר ע"י בית-דין, הוא עומד וקיים מרגע שבו נעשה המעשה, וביה"ד בסה"כ מבררים את החיוב שנוצר. תשלום ממוני הוא לתקן את הקלקול¹.

ולפ"ז, אומרים האחרונים, יש לחלק בין דיני נפשות שבהם ב"ד יוצר את החיוב והוא זקוק לעדים כשרים בשביל כך, וכשפסקו ע"פ עדים פסולים הפסק בטל אף אם הוא אמת, ובין עדים שמטרתם היא אך ורק לברר את האמת - שהבעל חתם על הגט. ואם כן, כיצד התוס' השווו בין הדינים?

ג. ראיות לשיטת תוס'

אך האמת היא, שניתן להביא ראיות נוספות לדברי תוספות. נאמר בתורה (שמות כג, א): "אֵל תִּשֶׁת יָדְךָ עִם רֵשַׁע לְהִיטֵי עַד חֲמָס". וכך פוסק הרמב"ם (פ"י מהל' עדות ה"א):

הרשעים פסולין לעדות מן התורה שנאמר אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס מפני השמועה למדו אל תשת רשע עד, ואפילו עד כשר שיודע בחבירו שהוא רשע ואין הדיינים מכירין רשעו אסור לו להעיד עמו אע"פ שהוא עדות אמת, מפני שמצטרף עמו ונמצא זה הכשר השית ידו עם הרשע עד שנתקבלה עדותו, ואין צריך לומר עד כשר שהוא יודע בעדות לחבירו וידע שהעד השני עמו עד שקר שאסור לו להעיד שנאמר "אֵל תִּשֶׁת יָדְךָ עִם רֵשַׁע" (שמות כג, א).

והקשה הש"ך (חו"מ סי' לד סק"ג) – הרי סוף-סוף זו האמת, ומה אכפת לן שהוא גזלן, הרי העדות, שהיא הנושא שלשמו התקבצנו, היא אמת לאמיתה? לולי דברי הרמב"ם, אומר הש"ך, היה נראה לפרש את דין התורה בכי האי גוונא: מדובר בעד שראה יחד עם חבירו הפסול, אשה שנתקדשה, כיון שבקידושין צריך עדי קיום, ועד פסול לא יכול לקיים.

עכ"פ, מוכח שהרמב"ם, שלא פירש כדברי הש"ך, סובר שגם כשאינן צורך בעדי קיום, אין להעיד עם עד פסול, כי "אע"פ שהדבר אמת – אין לעשות אלא בעדות כשר", וכדברי התוספות.

לכאורה, ניתן להביא ראיה נוספת ליסוד של התוספות.

¹ אמנם חיוב קנס שונה מהשאר, אך קנס הוא עונש, והראיה לכך היא, שאינו משלם בדיוק לפי הנזק, כי אין זה תיקון הקלקול אלא עונש. וכן מבואר בגמ' במכות (שם) שדיני קנס דומים לדיני נפשות לענין זה.

הגמרא בשבועות (ל ע"ב) אומרת, שדיין היודע שחברו הדיין הוא גזלן – אסור לו להצטרף עמו. ומוכח, שגם בדיני ממונות יש חשיבות גדולה לכשרות בית-הדין, וגם כאשר ברורה לאדם האמת, הוא חייב לדבוק בכללים שקבעה התורה.

אולם למעשה נראה, שאין מכאן ראיה, כיון שבמשנה בסנהדרין (פ"ג מ"ה) שנינו, שאוהב ושווא פסולים לדון, אך הם כשרים לעדות. ומסביר הסמ"ע (סי' לג סק"א), שאין אנו חוששים, שאדם יבדה מליבו דברי שקר בגלל יחסי אהבה או שנאה, ולכן אוהב ושווא כשרים לעדות. אך בדיינות, אנו חוששים לנטייה בטעות.

ולכאורה משמע מכאן, שלא חוששים שהעד ישקר, וכל החשש הוא ששיקול הדעת שלו ייפגם בגלל הרגש שיש לו כלפי הנידון, וזהו ההבדל המהותי בין עד לדיין: העד בסה"כ מעביר את הנתונים שראה לבית-הדין. אך תפקיד הדיינים הוא, לנתח את הנתונים, לשקול בדעתם מי צודק ולפסוק את הדין. לכן, דיין שהוא גזלן לא יוכל להצטרף, כי התורה רצתה חכמה של שלושה דיינים, ואם הוא גזלן אנו חוששים שמעשיו ישפיעו על שיקול דעתו, וא"כ לא יועיל זה שהדיין הכשר יודע שהדין אמת, כי אין כאן 'חכמה' של שלושה דיינים. ואין מכאן ראיה ליסודו של התוספות.

דוגמה נוספת לכך, שאין להסתפק באמירת האמת, אלא זקוקים גם לעדים כשרים, מביא הבאר היטב (סי' לד סק"א) כראיה נגד הש"ך.

הגמרא בב"ק (ק"ג ע"ב) אומרת, שאם יהודי יודע עדות לטובת גוי נגד יהודי – אסור לו ללכת להעיד בערכאות, מפני שבערכאות מוציאים ממון על פי עד אחד, והקב"ה אסר להוציא ממון על פי עד אחד.

ומוכח, שאע"פ שיודע את האמת – מחויב לפעול ע"פ מערכת המשפטית ההלכתית, כי כך גזרה חכמתו יתברך. אמנם, אם היהודי הלך לערכאות והעיד, שלא כדין – אין מחייבים אותו לשלם על כך, כי הוא נאמן לטעון שזו האמת.

הקצות החושן (סי' כח סק"ד) הקשה בנידון זה של עדות קרוב ופסול, וכי קרוב או פסול שהעידו ייפטר מתשלום בטענה שכך היא האמת? ותירץ הקצות, שעד אחד כשר אינו מוגדר כשקרן, שאמנם איננו יכולים להוציא ממון על פיו, אך עכ"פ אינו בגדר פסול עדות ומשום כך יש מקרים שעד אחד נאמן. אך לעומת זאת, קרוב או פסול מוגדרים כעדים פסולים וממילא הם אינם יכולים לטעון כך.

ד. חתמו תחילה ואח"כ כתבו

בהמשך הדיבור כתבו תוס' לבאר מדוע עדים שחתמו שלא לשמה פסולים לרבי אלעזר, וז"ל:

דאי שרינן בחתמו שלא לשמה, יבוא להכשיר זימנין דיחתמו תחלה ויכתבו גט

על גבי חתימתן, והתם ליכא עדות כלל.

אמנם, האמרי משה (סימן טז) הביא, שיש פוסקים שמכשירים גם במקרה כזה – עדים שחתמו תחילה ואח"כ כתבו.

ולכאורה, כיצד זה ייתכן? הרי לכאורה 'ליכא עדות כלל', כדברי התוספות?

ונראה ליישב זאת, על פי דברי הר"ף.

קיי"ל (עי' ב"ב קנט ע"א ובתוד"ה "ואע"פ"; ב"י חר"מ סי' מו אות לה) שעד שחתם על שטר ולאחר מכן נעשה קרוב של בעל השטר – אינו יכול להעיד על חתימתו, אך אחרים יכולים להעיד שהם מכירים את חתימתו.

ובענין זה כתב הב"י (שם) ע"פ שיטת הר"ף, דבר חדש:

דווקא כשהשטר יוצא מתחת ידי אחר, אבל ביוצא מתחת ידי עדים לא הוי כמי

שנחקרה עדותן בב"ד ואם בעת שמוציאין השטר הם קרובים השטר פסול.

דהיינו, שעדות העד אינה נגמרת ברגע שהוא חתם, אלא רק כאשר מוסר את השטר, ולכן "אם בעת שמוציאין השטר הם קרובים – השטר פסול". ולפי דבריו, דינו של ריש לקיש ש"עדים החתומים על השטר נעשו כמי שנחקרה עדותן בב"ד" (כתובות יח ע"ב, גיטין ג ע"א ועוד), נאמר רק כשהשטר יצא מתחת ידיהם.

ולפ"ז, ניתן לבאר את דעת הפוסקים הנ"ל, שכיון שהעדות לא נגמרת עד רגע המסירה, לכן גם אם חתמו אחרי הכתיבה – העדות כשרה.